

О.С. Ковальчук

викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації

Національний університет харчових технологій, Київ

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ У СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті докладно розглянуто специфіку профорієнтаційної роботи. Крім того визначено поняття профорієнтації, її функцій, систему принципів, зміст, складові сторони та структуру діяльності педколективу з проведення профорієнтаційної роботи в школі.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійна діагностика, професійна консультація, професійне виховання, середній загальноосвітній навчальний заклад.

Аннотация. В статье подробно рассмотрена специфика профориентационной работы. Кроме того определено понятие профориентации, ее функций, систему принципов, содержание, составляющие стороны и структуру деятельности педколлектива по проведению профориентационной работы в школе.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональная диагностика, профессиональная консультация, профессиональное воспитание, среднее общеобразовательное учебное заведение.

Abstract. The article highlights the specificity of vocational work. It also defines the concepts of vocational guidance, its functions, the system of principles, content, and components and structure of teaching staff activity to conduct career guidance at school.

Keywords: professional orientation, professional diagnosis, vocational counseling, vocational training, secondary school.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вибір професії – це один з найважливіших виборів людини. Професія повинна відповідати

інтересам людини, але з іншого боку вибір професії повинен бути обґрунтований і тим, наскільки людина за своїми індивідуально-психологічними якостями відповідає вимогам професії. Невдалий, необґрунтований вибір професії має несприятливі наслідки і для людини, і для суспільства. Для суспільства – це економічні втрати і несприятливі дії на психологічний клімат, систему виробничих відносин. У людини ж виникає почуття соціального дискомфорту і виникає потреба зміни професії. Якщо з якихось причин це видається неможливим, то наростає відчуття незадоволеності своєю професією і собою. Людина не може розкрити свої здібності і домогтися гарних результатів. Рішення профорієнтаційної проблеми і, особливо, її психологічної складової, є важливою справою не тільки з точки зору економічної значущості, а й у соціальному плані, як затвердження гуманістичної спрямованості розвитку і здоров'я суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Професійне самовизначення особистості – свідоме виявлення і утвердження власної позиції у вирішенні проблеми професійного вибору. Проте усвідомлення людиною себе, навколишнього світу і свого місця в світі не є постійним, а змінюється з часом, тому і проблема професійного вибору може вирішуватися по-різному з плином часу. Сучасна ситуація така, що вибір часто обґрунтовано не здібностями та професійними уподобаннями людини, а іншими причинами. В результаті вузи частково заповнені так званими «випадковими студентами», що значно збільшує необхідність навчальної та професійної адаптації абітурієнта.

Для молодих людей, які вступили до професійного навчального закладу, проблема вибору професії остаточно не вирішена. Частина з них розчаровуються в правильності свого вибору вже на першому році навчання, інші – на початку самостійної професійної діяльності, треті – після 3–5 років роботи за фахом. Деяка частина молоді після закінчення професійної школи

(початкової, середньої, вищої) не зможе знайти роботу за отриманою професією і поповнить ряди безробітних.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Орієнтація (від франц. orientation, буквально – напрямок на схід, від лат. Oriens – схід), вміння розібратися в навколишньому оточенні. У соціальних науках дане поняття трактується як напрямок наукової, суспільної, політичної діяльності. У психології під терміном «професійна орієнтація» прийнято розуміти комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді, відповідно до бажань, нахилів, сформованих здібностей та з урахуванням потреб у фахівцях економіки держави і суспільства в цілому.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття профорієнтації, її функцій, систему принципів, зміст, складові сторони та структуру діяльності педколективу з проведення профорієнтаційної роботи в школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Профорієнтація тісно пов'язана з проблемами профвідбору та профадаптації. Професійний психологічний відбір – це система організаційних та методологічних заходів спрямованих на забезпечення якісного відбору фахівців для певної професійної діяльності на основі забезпечення відповідності індивідуально-психологічних характеристик і якостей особистості вимогам професії. Ряд фахівців вважає, що професійний відбір є складовою частиною професійної орієнтації. Однак, зазначена позиція значною мірою не правомірна, оскільки головним завданням профвідбору є підбір людини для професії, а для профорієнтації – вибір професії для людини. На відміну від професійного відбору, при якому визначається придатність суб'єкта до конкретного виду роботи, професійна орієнтація передбачає лише полегшити людині пошук спеціальності і направити його вибір в ті галузі діяльності, де він зможе очікувати від своєї праці найбільшої ефективності.

Професійна орієнтація в даному контексті може вважатися закінченою на етапі визначення абітурієнтом навчального закладу. Далі вступає в дію, власне, професійний відбір, що здійснюється згідно з внутрішніми завданнями і силами професорсько-викладацького складу ВНЗ.

У більш широкому сенсі, професійна орієнтація молоді являє собою складну систему соціальних, економічних, медичних та психолого-педагогічних заходів, спрямованих на вдосконалення підготовки підростаючого покоління до самостійної професійної діяльності, надання допомоги молодим людям у виборі професії або підборі найбільш оптимальної спеціальності на даний період часу.

У більш вузькому сенсі, професійна орієнтація – це систематична і цілеспрямована діяльність вищих і середніх навчальних закладів, підприємств і фірм, представників силових та інших державних структур на формування у молодих людей психологічної готовності до усвідомленого вибору тієї чи іншої професії, сприяння у підготовці до її освоєння.

В даний час професійна орієнтація молоді – це багаторівнева функціональна структура, до складу якої входять такі основні елементи: професійне просвітництво, професійна діагностика, професійна консультація і професійне виховання. Систему основних принципів професійної орієнтації молоді як вихідних положень, на базі яких будується вся робота з підготовки молоді до вибору професії, складають принцип свідомості, принцип свободи вибору, принцип системності, принцип динамічності, принцип індивідуального підходу.

Принцип свідомості передбачає, що молодій людині повинна бути надана можливість визначити зміст конкретної професійної діяльності, її положення в системі суспільних відносин, ступінь відповідності індивідуально-психологічних якостей вимогам конкретної професії. Абітурієнт повинен добре знати, з одного боку, особливості обраної професії, з іншого – власні інтереси, схильності і здібності.

Принцип свободи вибору наказує, що кожна молода людина має право вибрати будь-яку область професійної діяльності, де б вона змогла найбільш повно проявити свої здібності і отримати максимальне задоволення. Принцип системності передбачає єдність орієнтації молоді на всі існуючі спеціальності, послідовність і спадкоємність заходів професійної орієнтації в усіх напрямках, тісна взаємодія всіх її елементів. Системний підхід до професійної орієнтації покликаний забезпечити умови для того, щоб зазначена діяльність, з одного боку, охоплювала всіх громадян країни, незалежно від їх місця проживання, з іншого – враховувала особливості і склад вимог різних професій.

Принцип динамічності передбачає поетапний підхід до вирішення завдань профорієнтації, дозволяє сприяти професійному самовизначенню молодій людині поступово, відповідно з особливостями періодів вікового розвитку та соціалізації, вивчити динаміку формування інтересів, нахилів, здібностей опитанта, його «зону найближчого розвитку».

Принцип індивідуального підходу вимагає обов'язкової відповідності педагогічних заходів особливостям людини, властивими йому особистісними рисами.

З урахуванням психологічних і вікових особливостей школярів можна виділити наступні етапи, зміст профорієнтаційної роботи в школі:

1-4 класи: формування у молодших школярів ціннісного ставлення до праці, розуміння його ролі в житті людини і в суспільстві; розвиток інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, заснованої на посильній практичній включеності в різні її види, у тому числі соціальну, трудову, ігрову, дослідницьку.

5-7 класи: розвиток у школярів особистісного сенсу в набутті пізнавального досвіду та інтересу до професійної діяльності; визначення власних інтересів та можливостей (формування образу "Я"); набуття початкового досвіду в різних сферах соціально-професійної практики: техніці, мистецтві, медицині, сільському господарстві, економіці та культурі.

Цьому сприяє виконання учнями професійних проб, які дозволяють співвіднести свої індивідуальні можливості з вимогами, що висуваються до професійної діяльності людини.

8-9 класи: уточнення освітнього запиту в ході факультативних занять та інших курсів за вибором; групове та індивідуальне консультування з метою виявлення та формування адекватного прийняття рішення про вибір профілю навчання; формування освітнього запиту, відповідного інтересам і здібностям, ціннісним орієнтаціям.

10-11 класи: Навчання діям з самопідготовки та самовдосконалення, формування професійних якостей в обраному виді праці, корекція професійних планів, оцінка готовності до обраної діяльності.

Зміст профорієнтації в умовах безперервної освіти. Рішення задач профорієнтації здійснюється в різних видах діяльності учнів (пізнавальної, суспільно корисної, комунікативної, ігрової).

Однією зі складових сторін системи профорієнтації є діагностика професійної спрямованості учнів 7-9 класів, яку проводять психологи. На підставі цих даних подальшу роботу з батьками та учнями проводять класні керівники.

Структура діяльності педколективу з проведення профорієнтаційної роботи в школі. Координатором діяльності є заступник директора з виховної роботи до функцій котрого входять: вироблення стратегії взаємодії суб'єктів, відповідальних за педагогічну підтримку самовизначення школярів з метою узгодження та координації їх діяльності; підтримка зв'язків загальноосвітнього закладу з соціальними партнерами, що впливають на самовизначення учнів основної та старшої школи; планування роботи педагогічного колективу з формування готовності учнів до профільного і професійного самовизначення у відповідності з концепцією і освітньою програмою загальноосвітнього закладу; здійснення аналізу та корекції діяльності педагогічного колективу з даного напрямку (консультації вчителів-предметників, класних керівників з організації системи навчально-

виховної роботи, спрямованої на самовизначення учнів; проведення педагогічних рад, виробничих нарад з проблеми профільного і професійного самовизначення старшокласників; організація участі обдарованих дітей у предметних олімпіадах різного рівня; здійснення контролюючих функцій роботи класних керівників, вчителів-предметників, шкільного психолога з проблеми профільного і професійного самовизначення учнів.

Виконання рекомендацій координатора покладено на класних керівників. Спираючись на концепцію, освітню програму і план виховної роботи школи вони визначають для конкретного класу план педагогічної підтримки самовизначення учнів, що включає різноманітні форми, методи, засоби, що активізують пізнавальну, творчу активність школярів; організовують індивідуальні та групові профорієнтаційні бесіди, диспути, конференції; ведуть психолого-педагогічні спостереження схильностей учнів (дані спостережень, анкет, тестів фіксуються в індивідуальній карті учня); допомагають учням проектувати індивідуальну освітню траєкторію, моделювати варіанти профільного навчання та професійного становлення, здійснювати аналіз власних досягнень, скласти власний портфоліо; організовують відвідування учнями днів відкритих дверей у вузах і середніх професійних навчальних закладах; організовують тематичні та комплексні екскурсії учнів на підприємства; надають допомогу шкільному психологу в проведенні анкетування, учнів з проблеми самовизначення; проводять батьківські збори з проблеми формування готовності учнів до профільного і професійного самовизначення; організовують зустрічі учнів з випускниками школи - студентами вузів, середніх професійних навчальних закладів.

Вчителі-предметники, у свою чергу, сприяють розвитку пізнавального інтересу, творчої спрямованості особистості школярів, використовуючи різноманітні методи і засоби: проектну діяльність, ділові ігри, семінари, круглі столи, конференції, предметні тижні, олімпіади, факультативи, конкурси стінних газет, домашні твори, тощо; забезпечують профорієнтаційну спрямованість уроків, формують в учнів загально трудові,

професійно важливі навички; сприяють формуванню у школярів адекватної самооцінки; проводять спостереження з виявлення нахилів та здібностей учнів; адаптують навчальні програми в залежності від профілю класу, особливостей учнів.

Бібліотекар: регулярно підбирає літературу для вчителів та учнів у допомогу вибору професії (за роками навчання) і профорієнтаційній роботі; вивчає читацькі інтереси учнів і рекомендує їм літературу, що допомагає у виборі професії; організовує виставки книг про професії та читацькі диспути-конференції на теми вибору професії; узагальнює і систематизує методичні матеріали, довідкові дані про потреби регіону в кадрах та інші допоміжні матеріали (фотографії, вирізки, схеми, проспекти, програми, описи професій); регулярно влаштовує виставки літератури про професії за сферами і галузям (машинобудування, транспорт, будівництво, у світі мистецтва тощо).

Соціальний педагог: сприяє формуванню у школярів групи ризику адекватної самооцінки, оскільки, як правило, у таких дітей вона занижена; надає педагогічну підтримку дітям групи ризику в процесі їх професійного і життєвого самовизначення; здійснює консультації учнів з соціальних питань; надає допомогу класному керівнику в аналізі та оцінці соціальних факторів, що ускладнюють процес самовизначення школяра.

Шкільний психолог: вивчення професійних інтересів і схильностей учнів; здійснює моніторинг готовності учня до профільного та професійного самовизначення через анкетування учнів та їх батьків; проведення тренінгових занять з профорієнтації учнів; проводить бесіди, психологічне просвітництво для батьків і педагогів на тему вибору; здійснює психологічні консультації з урахуванням вікових особливостей учнів; сприяють формуванню у школярів адекватної самооцінки; запрошує батьків учнів для виступів перед учнями про свою професію, залучає їх для роботи керівниками гуртків; надає допомогу класному керівнику в аналізі та оцінці інтересів і схильностей учнів; створює базу даних по профдіагностики.

Медичний працівник: використовуючи різноманітні форми, методи, засоби, сприяє формуванню у школярів установки на здоровий спосіб життя; проводить з учнями бесіди про взаємозв'язок успішності професійної кар'єри і здоров'я людини; надає консультації з проблеми впливу стану здоров'я на професійну кар'єру; надає допомогу класному керівнику, шкільного психолога і соціального педагога в аналізі діяльності учнів.

Способи оцінки ефективності профорієнтації школярів. Основними критеріями та показниками ефективності профорієнтаційної роботи, перш за все, є достатня інформація про професію і шляхи її отримання. Без чіткого уявлення про зміст і умови праці професії котру обирає школяр не зможе зробити обґрунтованого її вибору. Показником достатності інформації в цьому випадку є чітке уявлення ним вимог професії до людини, конкретного місця її отримання, потреб суспільства в даних фахівцях.

Наступний результативний критерій – потреба в обґрунтованому виборі професії. Показники сформованості потреби в обґрунтованому професійному виборі професії – це самостійно демонстрована школярем активність з отримання необхідної інформації про ту чи іншу професію, бажання (не обов'язково реалізоване, але таке, що проявляється) проби своїх сил в конкретних галузях діяльності, самостійне складання свого професійного плану.

Результативним критерієм є і впевненість школяра в соціальній значущості праці, тобто сформоване ставлення до нього як до життєвої цінності. За даними досліджень життєвих цінностей учнів VIII-XI класів ставлення до праці як до життєвої цінності прямо співвідноситься у них з потребою в обґрунтованому виборі професії.

В якості результативного критерію можна виділити також ступінь самопізнання школяра. Від того, наскільки глибоко він зможе вивчити свої професійно важливі якості, багато в чому буде залежати обґрунтованість його вибору. При цьому слід враховувати, що тільки кваліфікований

фахівець може дати школяру досить повну і адекватну інформацію про його професійно важливі якості.

Останній результативний критерій – наявність в учня обґрунтованого професійного плану.

Обґрунтованість професійного вибору справедливо вважається одним з основних критеріїв ефективності профорієнтаційної роботи. Однак, цей критерій не є самостійним, а обумовлений реалізацією основних напрямків профорієнтаційної роботи. Показником обґрунтованості є вміння співвідносити вимоги професії до людини зі знаннями своїх індивідуальних особливостей, ті з них, які безпосередньо впливають на успіх у професійній діяльності, тобто професійно важливі якості. Сформованість останніх – додатковий критерій обґрунтованості вибору професії.

В якості процесуальних критеріїв ефективності профорієнтаційної роботи виділяються наступні:

а) індивідуальний характер будь-якого профорієнтаційного впливу (облік індивідуальних особливостей школяра, характеру сімейних взаємин, досвіду трудових дій, розвитку професійно важливих якостей);

б) спрямованість профорієнтаційних впливів насамперед на всебічний розвиток особистості (надання свободи у виборі професії, створення можливості для проби сил у різних галузях професійної діяльності, пробудження активності в самостійному виборі сфери професійної діяльності та визначенні професійного плану).

Серед напрямів та форми роботи виділяють організаційно-методичну діяльність, що включає роботу координаторів з профорієнтаційної роботи з учнями та методичну допомогу вчителям у добірці матеріалів і діагностичних карт. Інший напрям - робота з учнями передбачає цілий комплекс профорієнтаційних послуг у вигляді: а) профдіагностичних заходів, занять та тренінгів з планування кар'єри; б) консультації з вибору профілю навчання; анкетування; організацію і проведення екскурсій (до навчальних закладів, на підприємства); в) зустрічі з представниками підприємств,

навчальних закладів. Робота з батьками включає такі форми роботи: а) проведення батьківських зборів, (загальношкільних, класних); б) лекторії для батьків; в) індивідуальні бесіди педагогів з батьками школярів; г) анкетування батьків учнів; г) залучення батьків школярів для виступів перед учнями з бесідами; д) залучення батьків учнів для роботи керівниками гуртків, спортивних секцій, художніх студій, учнівських театрів, громадських учнівських організацій; е) допомога батьків в організації професійних проб старшокласників на підприємствах; є) допомога батьків в організації тимчасового працевлаштування учнів у канікулярний час; ж) обрання батьківського комітету школи з представників батьківських комітетів класів, найбільш активних батьків учнів, готових у співпраці з вчителями надавати педагогічну підтримку самовизначення школярів; з) створення опікунської ради, що включає працівників загальноосвітнього навчального закладу, батьків учнів, приватних підприємців, що надають спонсорську допомогу школі, представників шефських організацій тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вибір професії – дуже складний процес, на перебіг і результат якого впливають різні фактори як внутрішнього, так і зовнішнього характеру: економічні чинники, загальна та місцева структура потреб суспільства в кадрах, соціальне оточення, особливості кожної професії і ставлення до них у суспільстві, психофізіологічні особливості самого суб'єкта, проблеми доступу до освіти.

Мета фахівців з професійної орієнтації, вихователів та вчителів виробити у підлітка внутрішню готовність самостійно, усвідомлено планувати, корегувати, реалізовувати перспективи свого професійного, особистісного та життєвого розвитку.

Література:

1. **Бойко А.** Парадигмальні напрями виховання: варіанти вибору / Бойко А. // Рідна школа. - 2001.-№3. - С.7-10.

2. **Гушелей Й.** Теоретичні аспекти вибору методів навчання основ техніки у системі безперервної освіти / Й. Гушелей // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. - Тернопіль, 2001. - Вип. 6. - С. 95-98.

3. **Добровольська Л.П.** Здібності як один з головних критеріїв професійного відбору / Добровольська Л.П., Яремчук С.В. // Педагогіка і психологія. - 2001.-N2. - С.73-78.

4. **Романчук В.А.** Сучасні проблеми підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії / В.А. Романчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету / Рівненський держ. гум. ун-т. - Рівне : РДГУ, 2001. - Вип. 17. - С. 82-85.

5. **Янцур М.С.** Стан професійного самовизначення учнів IX та XI класів у сучасних умовах / М.С. Янцур, І.О. Дем'яненко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету / Рівненський держ. гум. ун-т. - Рівне : РДГУ, 2001. - Вип. 16. - С. 8-16.

Відомості про автора:

Ковальчук Ольга Сергіївна

викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Національний університет харчових технологій, Київ

01601 Україна, Київ, вул. Володимирська, 68